

16-17. századi magyar vonatkozású nyomtatott és illusztrált könyvek tipográfiai feltárása (OTKA, T 42468)

Vezető kutató: Vizkeletyné Ecsedy Judit

Részletes kutatási beszámoló

A pályázat témája és célja egyrészt a magyarországi betűtípus- és dísz-repertórium összeállítása (I.), másrészt a magyar vonatkozású, külföldön készült metszetek leírása és képi megjelenítése (II.) és ez által a 16-17. század folyamán magyarországi használatban lévő, ill. magyar vonatkozású tipográfiai, könyvdísz és illusztráció-anyag lehetőleg teljes összegyűjtése. A magyar vonatkozású metszetek esetében a kutatás csak az OSZK állományában lévő Apponyi Hungarica-gyűjteményre terjedt ki, míg a tipográfiai anyagot a hazai és külföldi könyvtárak állományából is összegyűjtöttük. A beszámoló végén összegezés található a kutatás eredményeit tartalmazó közleményekről, elkészült kéziratokról, adatbázisról (III.)

I. A magyarországi betűtípus- és dísz-repertórium összeállítása

A kutatás során először készült teljes áttekintés a legkorábbi hazai könyvek betűiről és díszeiről, vagyis arról, hogy milyen betűket és díszeket felhasználva készültek az első Magyarországon nyomtatott könyvek, a XV.-XVI. században. Tartalmazza a történeti Magyarország területén működő nyomdák teljes felszerelését, egyúttal mintegy rekonstruálva is e tipográfiákat. Az összeállítás a hazai nyomtatványokban található betűk, könyvdíszek, illusztrációk teljes repertóriumát: minden egyes, a maga korában nyomdafestéket kapott illusztrációt, díszet, iniciálét (díszes kezdőbetűt), ábrát, nyomdai cifrát és betűt bemutat mérethű reprodukciók formájában. Ehhez járul az egyes nyomdák tipográfiai gyakorlatát, és dísz-anyagát szövegesen bemutató rész, valamint a nyomdabetűk és díszek katalógusa. Nem hiányoznak az összeállításból a legkorábbi térképek, hangjegyek sem. Minthogy Magyarországon a sokszorosított grafika első emlékeit kizárólag a könyvek őrizték meg, így nemcsak a legkorábbi hazai nyomdák tipográfiai emlékéanyagát tartalmazza, hanem a legkorábbi nyomtatott grafikai alkotásokat is. Ezek túlnyomórészt fametszetek, de ritkaságként akad köztük rézmetszet is. Az összeállítás 21 fejezetben 21 nyomdát mutat be, és az általuk használt 221 féle betűtípust, 595 iniciálét, 61-féle öntött nyomdai cifrát, 915 könyvdíszet, 4-féle , részben fametszetű, részben öntött kottát és 18 térképet.

A kutatás második szakaszában ugyanilyen elvek alapján kezdtük gyűjteni a XVII. századi tipográfiai anyagot: nyomdai betűket, könyvdíszeket, kottákat, metszeteket. Ugyanilyen elvek alapján, ugyanilyen alaposággal elkészült a gyűjtés, amely azonban az előző évszázadhoz képest mintegy háromszor annyi nyomtatott könyv átnézésével járt. Természetesen a megnövekedett számú könyvből kigyűjtött díszek és betűk száma is jóval meghaladja a XVI. századból ismert tipográfiai anyagot. A kutatás és gyűjtés a tervben meghatározott ütemben folyt, és a reprodukciókat teljességükben összegyűjtöttük és regisztráltuk. Eszerint összesítve 560-féle betűtípust, 1810 könyvdíszet, 60-féle öntött nyomdai 82-féle öntött nyomdai cifrát, 8-féle részben fametszetes, részben öntött kottát, 720 iniciálét és 550 rézmetszetes illusztrációt használtak a hazai nyomdászok a XVII. század folyamán. Ez utóbbi külön kiemelendő, hiszen a rézmetszetek száma az előző évszázadban mindössze 9 volt, és számuk ugrásszerű növekedése jól érzékelteti a barokk könyvművészet egyik jellemzőjeként számon tartott metszetek térhódítását.

Munkánk eredményeképpen sikerült feltárni a XVII. század folyamán Magyarországon működő 23 könyvnyomtató műhely tipográfiai anyagát. (E nyomdák közül némelyik időközben változtatta helyét, tehát összesen 29 magyarországi helységben működő nyomdáról van szó.) Ezek közül azonban mindössze öt olyan műhely van, amelynek eredete a XVI. századba vezethető vissza: Szeged, Brassó, Kolozsvár, Debrecen és Bártfa nyomdája. A többi nyomdahelyen újonnan alapított tipográfiák kezdték meg működésüket, természetesen új, eddig ismeretlen nyomdai felszereléssel.

Az a 29 helység, ahol a század folyamán könyvnyomtatás folyt, területileg úgy oszlott meg, hogy a királyi Magyarországhoz tartozó nyugat-dunántúli helységek közül kilencben, Felső-Magyarországon szintén kilenc helyen működött hosszabb-rövidebb ideig nyomda, az erdélyi fejedelemséghez tartozó kelet-magyarországi helységek közül háromban, Erdélyben nyolc helyen működött nyomda a század folyamán. A hódoltsági területen nem működött sajtó – a legközelebbi nyomda a debreceni volt. A század legnagyobb részében csak egyetlen katolikus nyomda működött az országban (hol Pozsonyban, hol Nagyszombatban). És még a királyi Magyarországon is a protestáns vezetés alatt álló tipográfiák voltak túlsúlyban. A keleti országrészben és Erdélyben pedig a század jelentős részében csak protestáns nyomdák működtek. Országos hatású katolikus nyomda csak a nagyszombati jezsuita egyetemé volt, amely kiadványainak számával, példányszámával és terjesztésével a XVII. sz. végére már kimagaslott a többi hazai nyomda közül. A sz. utolsó harmadára az addig protestáns főurak többségének katolikus hitre térésével, a Wesselényi-féle Habsburg-ellenes összeesküvés megtorlásaként további protestáns nyomdák nem létesülhettek.

Mindezt azért érdemes hangsúlyozni, mert a nyomdák felekezeti hovatartozása, meghatározta a tipográfiai felszerelést, a díszek mennyiségét és jellegét. A protestáns nyomdák nagyobb súlyt helyeztek a betűk minőségére és választékára, amennyiben ezt anyagi erejük, illetve patrónusuk támogatása lehetővé tette. Kiadványaikat iniciálékkal, záródíszekkel tették változatosabbá, de viszonylag kevés illusztráció-sorozat tartozott felszerelésükhöz. A naptárkiadáshoz szükséges metszetek azonban nem hiányoztak felszerelésükből. Kivételnek számít a lőcsei Brewer nyomda, amely protestáns tulajdonú, és protestánsok számára dolgozó műhely volt, de kiemelkedően sok könyvdíszsel is fel volt szerelve. A rézmetszetes kép-sorozatok, szentek életét bemutató sorozatok és katolikus szimbólumokat ábrázoló könyvdíszek a korszak katolikus nyomdáira voltak jellemzők. Mindez nem jelenti azt, hogy nem volt „átjárás” a katolikus és protestáns nyomdák között például a megbízások tekintetében. Például a kolozsvári református nyomda, M. Tótfalusi Kis Miklós vezetésével a katolikusoknak is dolgozott, és ilyenkor a katolikus igényeknek megfelelően, barokk ízlés szerint díszítette kiadványait.

Egyik célkitűzésünk a nyomdák közötti összefüggések megállapítása, és a tipográfiai anyag alapján való dokumentálása volt. Ehhez az egyes betűtípusok és díszek használatának pontos regisztrálására volt szükség. A nyomdák összefüggéseinek felismerése jelentős irodalomtörténeti és általában művelődéstörténeti adalékként szolgál. A tipográfiai anyag eredetének feltárása eddig alig kutatott terület volt, amelyhez nagy mennyiségű hazai és külföldön megjelent nyomtatvány összevetésére volt szükség.

A feldolgozást az egyes nyomdák felől történt, tehát az anyag alapvetően a nyomdák szerint rendeződik. Az elsődleges cél ugyanis az egyes nyomdák felszerelésének rekonstruálása volt. Az alábbi példa azt mutatja be (a teljes részletezést mellőzve), hogy pl. a pozsonyi jezsuita akadémiai nyomda 1623 – 1652 között milyen felszereléssel nyomtatta az ott megjelent 87 könyvet:

- 39-féle betűtípus (ebből a legtöbb, 20, antikva, 11 kurzív, 5 fraktúr, 3 schwabachi betűfajta)
- 11 iniciálé-sorozat (sorozatonként általában 10 betűvel)
- 32-féle nyomdai cifra
- 95 könyvdísz (a pusztán ornamentális díszek között 2 magyar címer és 2 pozsonyi város-címer)
- 193 illusztráció. Ezek közül 6 db rézmetszet, és köztük van egy 103 tagból álló fametszetes kép-sorozat

Az alábbi példa a 95-féle könyvdísz némelyikének leírását mutatja be:

1. dísz, 23 x 84 mm, sérült keretben csillagos égbolt, sárkányok
Használata: Pozsony 1623—1636

2. dísz, 17 x 122 mm volutás fejléc, középen tölgykoszorús szörny-alak

Használata: Pozsony 1623 – 1637

3. dísz, 17 x 68 mm levélindák között madarak, kehely

Használata: Pozsony 1624 – 1631

4. dísz, 17 x 100 angyalos fejléc kossal és majommal

Használata: Pozsony 1638 – 1640

5. dísz, 22 x 37 legyes záródísz

Használata: Bécs 1635 – 1638

Pozsony 1642 – 1650

Nagyszombat 1650 -- 1662

6. dísz, 31 x 40 mm angyalfej

Használata: Pozsony 1642 – 1650

7. dísz, 64 x 47 mm, csillagkoszorúban IHS-embléma

Használata: Pozsony 1650

Nagyszombat 1662

A regisztrálásnál azt a módszert követtük, hogy minden egyes nyomda felszerelésének alkotóelemei egyedi sorszámot kaptak. Ehhez járul a betű, vagy dísz rövid, megkülönböztető leírása, mérete, használatának helye és időköre. A leírás kiegészülhet a beszerzés forrásával, amennyiben sikerült kikutatni, annak a nyomdának megnevezésével, ahol a betű, vagy dísz korábban használatban volt, és ugyanígy a továbbélésére vonatkozó adatokkal. A reprodukciók fotó, másolás, vagy szkennelés útján készültek, majd számítógépes rögzítésük is megtörtént (a szükséges számítógépeket és szkennelőket erre a célra szereztük be OTKA pályázati keretből). Ugyanakkor regisztrálásra kerültek a díszek előfordulásai is, több esetben a nyomtatványok egyetlen példánya külföldön volt csak elérhető. Ezért, és a nyomdafelszerelések eredetének kikutatásához külföldi kutatóutakra (Bécs, Prága, Hága) volt szükség (az útiköltséget, szállást, és esetenként a napidíjat az OTKA pályázati keretből fedeztük.)

A betűket és könyvdíszeket ill. egyéb tipográfiai elemeket a következő csoportosításban rendszereztük:

- I. Illusztráció
- II. Címlapkeret -- keretdísz
- III. Nyomdászjegy – címer – embléma
- IV. Fejléc – záródísz
- V. Ábra – térkép
- VI. Iniciálé
- VII. Hangjegy

VIII. Nyomdai cifra

IX. Betű

E nagyobb csoportokon belül minden egyes illusztráció, címlapkeret, fejléc, ábra, stb. egyedi sorszámmal is el van látva. Méretadatuk milliméterben van megadva, és a hozzájuk tartozó reprodukció minden esetben mérethű. A betűk megkülönböztetésére – a méret mellett – a betűfajta is jelöltük, az alábbiak szerint:

A = antikva

B = bastard

C = cirill

F = fraktúr

G = görög

H = héber

K = kurzív

S = schwabachi

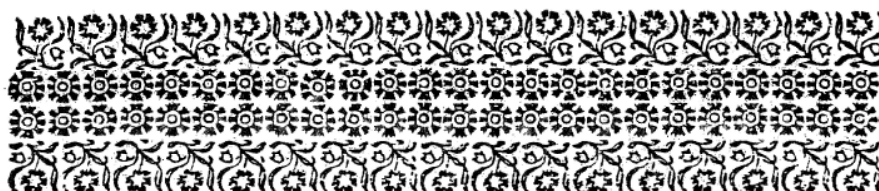
Például 2A84 esetében a 2. szám a betűtípusnak a műhelyen belüli sorszáma, A = antikvatípus, 84 = olyan betűtípus, amelyből 20 sor 84 mm magas).

A fentiek azt is jól mutatják, hogy a hazai nyomdák milyen változatos betűkészlettel voltak ellátva, vagyis többségük egyaránt alkalmas volt német, latin, görög, magyar és latin szöveg nyomtatására, némelyik még héber és cirill betűs nyomtatványt is elő tudott állítani. Az egyes nyomdákban megjelent kiadványok betűiből abc-eket rekonstruáltunk. Néhány példa a feldolgozás, regisztrálás módjáról az egyes tipográfiai elemek, díszek esetében:

1. példa:

A kolozsvári Unitárius nyomda egyik rekonstruált betűsorát mutatja be (4A 142) öntött nyomdai cifrákkal, mint díszítőelemekkel. A betűtípus megjelölésénél a 4-es szám a nyomdán belüli sorszámat, az A betű az antikva betűfajta, a 142-es szám a betű 20 sorának mm-ben mért méretét jelzi. Ezt a betűtípust az újonnan létesített nyomda egy bécsi betűmetszőtől szerzett be. Az unitárius műhely 1687—1703 között nyomtatott vele könyveket:

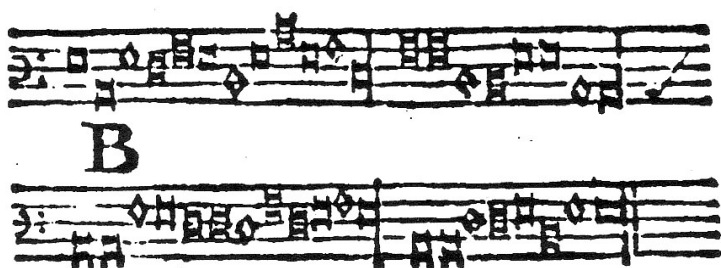
A C D E F G H I K L M N O P R S
 T U Y Z A I M N O R T u a æ b c d e é é é
 è g h i j k l m n o ö p q r s f u y z -, . ❁❁

2. példa:

Hangjegysorok Johannes Honterus brassói nyomdájából: fametszetű kották, feltehetően Honterus saját metszései. Méret: 40 x 67 mm

Használata: Brassó 1543—1590:

3. példa:

A Rákóczi-család sárospataki Fejedelmi nyomdájának egyik nyomdászjegye: Johannes Amos Comenius emblémája, amelyet tankönyv-kiadásain alkalmazott. A sárospataki nyomda megszűnése után az embléma ismeretlen úton Kolozsvárra került, ahol M. Tótfalusi Kis Miklós is használta.

Méret: 57 x 57 mm

Használat: Sárospatak 1651 – 1670

Kolozsvár 1694 -- 1705

4. példa:

A nagyszombati Egyetemi nyomda egyik iniciálé-sorozata, amely virágkosarat, virágvázát ábrázol. Bécsi eredetű iniciálék, amelyek a nagyszombati nyomdában még a XVIII. sz. első évtizedeiben is használatban voltak.

Méret: 28 x 30 mm

Használata: 1675 – 1725 --

5. példa:

Könyvdísz Szenci Kertész Ábrahám váradi műhelyéből. Németalföldi eredetű dísz, amelynek beszerzése a *Váradi Biblia* nyomtatásával függ össze. Méret: 45 x 86 mm A dísz követte a nyomda vándorlását, ezt mutatja használata:

Várad 1660

Kolozsvár 1661

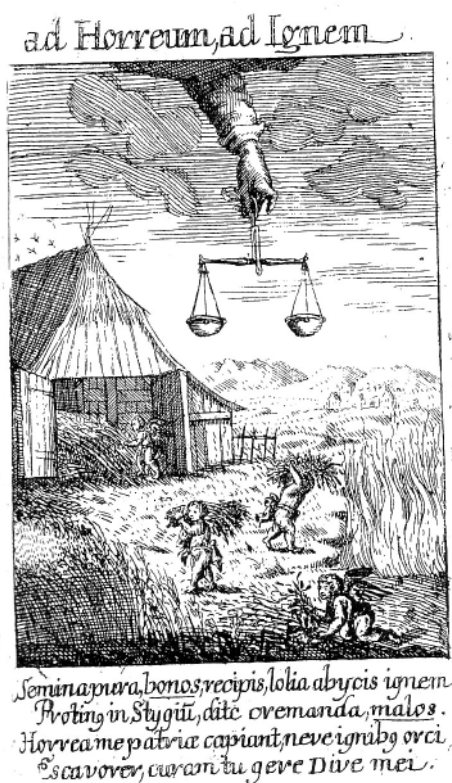
Szeben 1662 – 1667

Kolozsvár 1668 – 1745, tehát itt még a XVIII. század derekán is használatban volt:

6. példa:

M. Tótfalusi Kis Miklós egyik kolozsvári nyomtatványát, a rézmetszetű emblémákat tartalmazó *Viaticum spirituale* c. kötetet katolikus megrendelésre adta ki. A metszett címlapon az 1694-es év, a szedett címlapon az 1695. megjelenési év található: RMK II 1795. Az emblémás-könyv metszetei szignálatlanok, méretük a metszett szöveggel együtt 100 x 58 mm:

II. Az Apponyi Hungarica- és metszetgyűjtemény 16–17. századi képanyagának feltárása:

A munka első fázisában, 2003-ban és 2004-ben megtörtént a metszetek kigyűjtése az Apponyi Hungarica-gyűjtemény köteteiből, elkészült a kigyűjtött metszetek tematikus csoportjainak kialakítása valamint elkezdődött az egyes tételek bibliográfiai feltárása és a képek digitális rögzítése. A második fázisban (2005-től) elindult az Apponyi Hungarica- és metszetgyűjtemény metszeteinek elektronikus feldolgozása. Az elektronikus feldolgozáshoz a kötetek esetében a metszet-kigyűjtés eredményeként létrejött tematikusan rendezett cédulakatalógus, a metszetgyűjtemény esetében egy számszerű cédulakatalógus és a napló jelentette a kiindulási pontot.

A feldolgozás access-adatbázisban történt. Az adatbázis a technikai adatokat, a megjelenés körülményeit, az ábrázolt személyek, események meghatározását, a feliratok szövegét, a példányok adatait, a szignatúrákat, a művészekre vonatkozó adatokat, a metszetekre vonatkozó irodalmat, a metszetek leírását és a rájuk vonatkozó megjegyzéseket tartalmazza: mindezekre az adat-elemekre az adatbázisban rá lehet keresni.

Az adatbázisba felvett mintegy 2300 tételből 600 a metszetgyűjteményből, 1700 pedig az Apponyi Hungarica-gyűjtemény köteteiből származik. Az ábrázolások témáját tekintve kb. 1700 tétel magyar vonatkozású portré (ld. 6–7. példa), kb. 400 tétel magyar vonatkozású város-, vár- és csatakép (ld. 1., 3. és 5. példa), kb. 100 tétel történelmi esemény (ld. 4. példa), kb. 50 tétel térkép és hadi térkép, további kb. 50 tétel pedig allegória és tézislap (ld. 2. példa).

A feldolgozás folyamán 127 önálló metszetről derült ki, hogy olyan könyvből származik, amely az Apponyi könyvgyűjteménynek is része (ld. 2, 3, és 6. példa). A metszetek alapos átvizsgálása során az is kiderült például, hogy szétszórva két – egy 18, illetve egy 17 lapból álló – metszetsorozat csaknem minden darabja megtalálható a gyűjteményben (ld. 5. példa). Alapvető fontosságú eredményként könyvelhető el, hogy mintegy száz olyan, jelzéssel ellátott metszet került rögzítésre, amely a legújabb nemzetközi metszet-katalógusokból is hiányzik (ld. 1. példa).

Digitális felvétel készült a metszetgyűjtemény csaknem mind a 600 darab 16–17. századi magyar vonatkozású metszetéről, és közel 200, az Apponyi-gyűjtemény köteteiben található metszetről. Az OSZK 2007-es tervei között szerepel egy olyan, a könyvtár honlapjáról elérhető internetes adatbázis kialakítása, ahol a teljes metszetgyűjtemény (mind az

önálló metszetek, mind a könyvekben található metszetek) képei leírásokkal együtt széles körben hozzáférhetővé válnak.

Néhány példa a feldolgozott metszetek közül:

1. példa

App. M. 1060 – 0

Cím	Fülek ostroma, 1593
Műfaj:	várostrom
Készítés éve:	1593
Megjelenés	Nürnberg
Megjelenés	App. M. 1060 Neue Zeitung auss Ungern den 14. und 20. November, von der Belegerung und eroberung der Statt unnd Vestung Vileck. 1593. Jars. ... Zu Nürnberg, bey Lucas Mayr, formschneider.
Résztvevők:	metsző Mayer, Lucas (működött: 1566–1590, Nürnberg)
Hordozó:	papír
Technika:	színezett fametszet
Méret:	19,8 × 33,3 cm (képméret); 33 × 40 cm (lapméret)
Leírás:	A háttérben Fülek látképe. Az előtérben a császári sereg tábora és ágyúí.
Megjegyzések	(metszet): Röplap. A metszet alatt három hasábon az ostrom német nyelvű leírása.

2. példa**App. H. 2027 – 10**

Cím	Allegória a "Szűz Mária, Magyarország oltalmazója" témára	
Műfaj:	allegória	
Készítés éve:	1633	
Megjelenés	Douai	
Megjelenés	App. H. 2027	D4r
	ERDŐDY (Georgius Aloysius). [Gloria virtutis Hungaricae, religionis, bellicae atque politicae peritiae laude propagata per Reges 43 ad usque Ferdinandum III, Hungariae et Boemiae Regem etc.] (In fine, Bl. 16b:) Dvaci, Typis Viduae Petri Telv, sub Signo Natiuitatis, 1633.	
	App. M. 817	

Résztevők:	metsző	Rucholle, Petrus (†1647, Antwerpen)
Felirat:	balra fent a fény sugarban	<i>HVNGARIAE PROTECTIO</i>
Felirat:	fent középen a pajzson	<i>QVIS VT MARIA</i>
Hordozó:	papír	
Technika:	rézkarc	
Méret:	19,3 × 13,8 cm (lemezméret)	
Leírás:	Az előtérben három kovács fegyvereket készít. Mögöttük fa az Erdődy-címerrel és feliratos pajzssal. A bal oldalon kemence. A jobb oldalon lángok csapnak le turbános emberekre és egy városra.	
Megjegyzések	(metszet): Az App. H. 2027-es jelzetű kötet címlapja hiányzik; a metsző neve a címlapon (vö.: Galavics 1986, 144. o., 157. j.).	
Irodalom	Galavics Géza: Kössünk harcot az pogány ellen. Budapest 1986, 74 Galavics Géza: Későreneszánsz és korabarokk. Jegyzetek a 17. század első felének hazai művészetéhez. In: Tímár Árpád (szerk.): Művészettörténet–tudománytörténet. Budapest 1973, 56–57	

3. példa

App. H. 2617 – 28

Cím Buda ostroma, 1602

Műfaj: várostrom

Készítés éve: 1602

Megjelenés 1602

Megjelenés Nürnberg

Megjelenés App. H. 2617 561. előtt

ORTELIUS (Hieronymus).

Chronologia Oder Historische Beschreibung aller Kriegs empörungen unnd belägerungen der Stätt ... so in Ober und Under Ungern auch Sibenbürgen mit dem Türcken von A°.

1395 biß auff gegenwertige Zeit denckwürdig geschehen ... Durch Hieronymum Ortelium Augustanum ... || Nürnberg, bey des Authoris sel. Erben, 1620. (In fine:) In der Furhmännischen Druckerey, bey Johann Friderich Sartorio.

App. M. 335

Résztevők:

metsző Sibmacher, Johann (†1611, Nürnberg)

Felirat:

lent *WAHRE CONTERFACTVR DER STADT OFEN VND PEST, WIE ES VON DEN CHRISTEN BELEGERT WORDEN. ANNO 1602.*

Hordozó: papír

Technika: rézkarc

Méret: 16,5 × 26,6 cm (lemez méret)

Leírás: Látkép észak felől. A középtérben a jobb oldalon Buda, a bal oldalon Pest, az előtérben a Margit-sziget. A metszeten A–M-ig betűk, amelyek magyarázata a bal alsó sarokban olvasható.

Megjegyzések (metszet): Ortelius művét először 1602-ban adták ki. Ez a metszet az első kiadásban is szerepel.

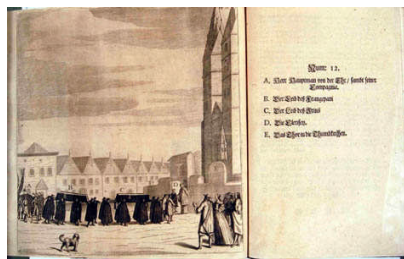
Megjegyzések (peldány): Az App. M. 335-ös jelzetű metszet röplap 7 soros felirattal: "Warhaffte und Gründliche Conterfactur der Königl. Hauptstat Offen ... diese lauffende 1602. Jar ... gefreyet werden möchte, Amen."

Irodalom Paas 1985–, P–21, PA–23

Rózsa György: Budapest régi látképei. Alte Ansichten von Budapest (1493–1800), Budapest 1999 (2. átdolgozott kiadás),

Rózsa György: Budapest régi látképei (1493–1800). Budapest 1963, Kat. 42a

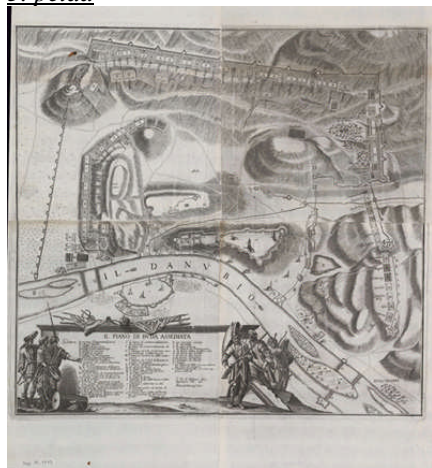
4. példa

App. H. 959 – 12

Cím	Zrínyi Péter gróf, horvát, szlavón és dalmát bán (1621–1671) és Frangepán Ferenc országbíró (1620–1671) temetési menete
Műfaj:	történelmi esemény
Készítés éve:	1671
Megjelenés	Wien
Megjelenés	App. H. 959 G2 előtt Auszführliche vnd warhafftige Beschreibung wie es mit denen Criminal-Processen vnd darauf erfolgten Executionen wider die drey Graffen Frantzen Nadaszdi, Peter von Zrin, vnd Frantz Christophen Frangepan, eigentlich hergangen. Gedruckt zu Wienn in Oesterreich, bey Matthaeo Cosmerovio ... im Jahr 1671 App. H. 962 F2 után Perfetta e veridica Relatione, delli Processi criminali, et Essecvtioni delli medesimi, fattasi contro li trè Conti, Francesco Nadasdi, Pietro di Zrin, e Francesco Christofforo Frangepani. Stampato in Vienna d' Austria da Matteo Cosmerouio, Stampatore di Sua Maestf Cesarea, l' Anno 1671.
Résztevők:	metsző MeysSENS, Cornelis (*1640 körül, Antwerpen, 1673-tól Bécsben működött)
Hordozó:	papír
Technika:	rézmetset és rézkarc
Méret:	28 × 25,7 cm (képméret)
Leírás:	Városi téri (Bécsújhely) temetési menet tart a jobb oldalon álló templom felé, két koporsóval. A metszeten A–E-ig betűjelek, amelyek magyarázata a szemközti oldalon olvasható.
Irodalom	Cennerné Wilhelmb Gizella: A Zrínyi család ikonográfiája. Budapest 1997, Kat. E 82

5. példa

App. M. 1073 – 0

Cím	Buda ostroma, 1686, Buda és Pest alaprajzával
Műfaj:	városkép
Készítés éve:	[1686]
Megjelenés	[s. l.]
Megjelenés	App. M. 1073 App. M. 592a, App. M. 592b, App. M. 201, App. M. 202

Résztevők:	metsző	Wening, Michael (*1645, Nürnberg, †1718, München)
	rajzoló/festő	Hallart, Louis Nicolas d'

Jelzés:	jobbra lent a	<i>L: N: d'Hallart Gen: Quartiem: Ten: del: Michaele Wening Scolps.</i>
---------	---------------	---

Felirat:	jobbra lent	<i>IL PIANO DI BVDA ASSEDIATA</i>
----------	-------------	-----------------------------------

Felirat:	jobbra fent	<i>11</i>
----------	-------------	-----------

Hordozó:	papír
----------	-------

Technika:	rézkarca
-----------	----------

Méret:	54 × 57,5 cm (lemez méret)
--------	----------------------------

Állapot:

Leírás: A kép alsó harmadán a Duna, Pest és Buda alaprajza egyes épületek madártávlati képével. A metszet többi részén a hadtestek elhelyezkedésének bemutatása. A jobb alsó sarokban feliratos talapzat, két oldalán katonákkal. A metszeten magyarázó feliratok és betűjelek. A betűk magyarázata a talapzaton található.

Megjegyzések (metszet): App. M. 1073 négy részből összeillesztett metszet. Az App. M. 201, 202, 592a és 592b jelzetű művek mindegyikén a teljes metszet egynegyede látható. A Miksa Emánuel bajor választófejedelem seregének 1686. június 4. és szeptember 27. közötti hadmozdulatait bemutató 18 képből álló sorozat 11. lapja.

Irodalom Rózsa György: Budapest régi látképei. Alte Ansichten von

Budapest (1493–1800), Budapest 1999 (2. átdolgozott kiadás),
 Rózsa György: Budapest régi látképei (1493–1800). Budapest
 1963, Kat. 100
 Rózsa György: Schlachtenbilder aus der Zeit der
 Befreiungsfeldzüge. Budapest 1987, 20, és 42. jegyzet

6. példa

App. H. 2583 – 24

Cím Báthori Zsigmond erdélyi fejedelem mellképe (1572–1613)

Műfaj: portré

Készítés éve: 1596

Megjelenés 1600

Megjelenés Augsburg

Megjelenés App. H. 2583(2) E1r

HENNINGUS (Marcus) – CUSTOS (Dominicus).

Atrium heroicum Caesarum, regum, aliarumque summatum, ac procerum. Qui intra proximum seculum vixere, aut hodie supersunt. Imaginib. LXXII. Illustr. Chalcographo et editore Dominic. Custode ... cum proem. et epigramm. M[arci] H[enningi] A. V. || Augustae Vindelicorum, 1600–1602, Michael Manger – Johann Pretorii, impensis Dominici Custodis.

App. M. 34

Résztevők:

kiadó Custos, Dominicus (*1559–1560 körül, Antwerpen, †1615, Augsburg)

rajzoló/festő Aachen, Hans von (*1551–1552, Köln, †1615, Prága)

Jelzés: balra lent *Ioan. ab Aach delineauit.*

Jelzés: jobbra lent *D. Custodis excud. Auge vindel*

Felirat: körirat
*SIGISMVNDVS D. G. TRANSILVAMIAE MOLDA.
 WALACH. TRANSALPINAЕ, ET SAC. ROM.
 IMP. PRINCEPS. SICVLORVM COMES:
 PARTIVM REGNI HVNGARIAE DOMINVS. AET.
 SVAE. XXVI. A(nno). VERO XCVI*

Hordozó:	papír
Technika:	rézmetset
Méret:	19,5 × 15 cm (lapméret)
Állapot:	Körbevágva.
Leírás:	Jobbra forduló profil portré ovális keretben. Sapkáján széles prémszegély. Nyakában az aranygyapjas rend jelvénye.
Irodalom	<i>The new Hollstein German, Hans von Aachen, 152–154, no. 66.</i> Cennerné Wilhelmb Gizella: Der Augsburger Kupferstecher Dominicus Custos in Ungarn. <i>Folia Archeologica</i> 1966/67, 239–240 Rüdiger an der Heiden: Die Porträtmalerei des Hans von Aachen. <i>Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen in Wien</i> 66 (1970), 197, 213 Peltzer, Rudolf Arthur: Der Hofmaler Hans von Aachen, seine Schule und seine Zeit. <i>Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen des Allerhöchsten Kaiserhauses, Band 30, Heft 3</i> (1912), 102

7. példa

App. M. 74 – 0

Cím	Zrínyi Miklós gróf horvát, szlavón és dalmát bán, költő és hadvezér mellképe (1620–1664)	
Műfaj:	portré	
Készítés éve:	[1664]	
Megjelenés	Wien	
Megjelenés	App. M. 74	
Résztevők:		
	metsző	Bouttats, Gerard (*1630 körül, Antwerpen, †1668 után, Bécs)
	rajzoló/festő	Thomas, Jan (*1617, Ypern, †1678, Bécs)
Jelzés:	balra lent	<i>Gerhardus Bouttats Vniuers: vien: sculp:</i>

Jelzés:	jobbra lent	<i>Quam Joannes Thomas ad vivum Pinxit.</i>
Felirat:	a metszet alatt 7 sor	<i>Sors Bona nihil aliud Vera Effigies illustrissimi ac Excellentissi(m)i Domini Domini COMITIS NICOLAI PERPETVI Â ZRINIO ... CAPITANEUS Generalis Turco mastigis et cetera.</i>
Hordozó:	papír	
Technika:	rézmetset	
Méret:	38,3 × 22,9 cm (lapméret)	
Állapot:	Körbevágva.	
Leírás:	Jobbra forduló portré. A portré alatt címer.	
Megjegyzések	(metszet):	Egyleveles nyomtatvány. A metszet alatt 6 versszakos német nyelvű gyászvers található.
Irodalom		<i>Hollstein: Dutch and Flemish, 3. kötet, 178, no. 24</i> Galavics Géza: Jan Thomas, az utolsó Rubens-tanítvány és magyar mecénásai. In: Művészettörténeti Értesítő (54), 2005, 21 Galavics Géza: Későreneszánsz és korabarokk. Jegyzetek a 17. század első felének hazai művészetéhez. In: Tímár Árpád (szerk.): Művészettörténet–tudománytörténet. Budapest 1973, 62–63 Cennerné Wilhelmb Gizella: Zrínyi Miklós, a költő arcképeinek ikonográfiája. Folia Archeologica 1964, 187–207, Kat. 14 Cennerné Wilhelmb Gizella: A Zrínyi család ikonográfiája. Budapest 1997, Kat. D 77

III. A kutatás eredményeinek összegezése:

A kutatás eredményeként kötet formájában megjelent a Balassi Kiadónál 2004-ben a Hungaria Typographica I. köteteként A régi magyarországi nyomdák betűi és díszei 1473-1600, című 600 lap terjedelmű kötet, amelyben a feltárt anyag teljes egészében ennek a kutatásnak produktuma. Írta V. Ecsedy Judit. A köteten fel van tüntetve, hogy a kutatást az OTKA támogatta. Több rész tanulmányom az erdélyi nyomdák közötti összefüggéseket tárgyalja, az azonos betűk és díszek nyomon követésével, egy másik a barokk kor különleges tipográfiai megoldásaival foglalkozik, két idegen nyelven megjelent ill. sajtó alatt lévő tanulmányom pedig a hazai nyomdák külföldi kapcsolataival, a külföldi eredetű nyomdai beszerzésekkel foglalkozik. Újabb, eddig ismeretlen adatokkal szolgál az ipar- és kereskedelem-történet számára. Sajátosan a magyar könyvkultúra és hungarika-kutatás terén jelentős eredménynek számít, hogy a hazai nyomdák felszerelésének ismeretében meghatározhatók, helyhez és időhöz köthetők a csonkán fennmaradt könyvek, vagy töredékek.

A kutatás rendkívül szemléletesen mutatja be egy ország és két évszázad könyvtörténetének tipográfiai vetületét. Másrészt a tartalmi hungarikumokat tartalmazó Apponyi könyv- és metszetgyűjtemény képi anyagának feltárása és bemutatása fontos forrásanyag a történeti, művészettörténeti kutatások számára. Az elkészült bibliográfiai feltárás és a hozzájuk csatlakozó képanyag az adott korszak történeti eseményeinek feltárása szempontjából rendkívül fontos dokumentáció, amely választ adhat egy-egy esemény különböző megjelenítésének változataira (korszakunkban elsődlegesen a török elleni háborúk történetének kutatásában).

Az OSZK 2007-es tervei között szerepel egy olyan, a könyvtár honlapjáról elérhető internetes adatbázis kialakítása, ahol a teljes metszetgyűjtemény (mind az önálló metszetek, mind a könyvekben található metszetek) képei leírásokkal együtt széles körben hozzáférhetővé válnak. Az adatbázisban fel lesz tüntetve, hogy a kutatást az OTKA támogatta. Kiadásra kész kéziratban is rendelkezésre áll, és megjelentethető lenne akár a metszetek tematikus csoportosításában, külön kötetekben. Résztanulmány már eddig is jelent meg W. Salgó Ágnes -- Stemler Ágnestől a Batthyányi-ikonográfiáról és W. Salgó Ágnestől Elias Widemann „Icones” kiadásáról., ill. a Wesselényi-összeesküvés ábrázolásairól. Megjelenés alatt áll W. Salgó Ágnes tanulmánya Buno történeti metszeteiről, amelyek azonosítása egy új Apponyi-kötet fellelését is lehetővé tették.

A kutatás – a terveknek megfelelően -- csoportmunka keretében valósult meg, amelyben résztvett Vizkeletyné Ecsedy Judit mint vezető kutató, Pavercsik Ilona, Wojtilláné Salgó Ágnes, Berkes Katalin és Stemler Ágnes. A pályázat ideje alatt Stemler Ágnes PhD fokozatot, Vizkeletyné Ecsedy Judit, a témát vezető kutató pedig akadémiai doktori fokozatot nyert. Személycsere annyiban történt, hogy a családi okból külföldre távozott Berkes Katalin helyett a 2006. évi munkákat, és a magyar vonatkozású metszetekkel kapcsolatos értékelő, befejező munkákat Tóvizi Ágnes végezte el. A betűk és díszek összegyűjtésében, nyilvántartásában részt vett Farkas Ágnes és Szilágyiné Bánfi Szilvia.
